

Yayın Deęerlendirme / Book Reviews

Zhazira Otyzbay (2019). *Türk Kavram Sisteminde Renkler*. Ankara: SFN Yay.*

Emine Sıdıka TOPTAŞ**

Renk kavramı, insanlığın var oluşundan itibaren beş duyardan biri olan görmenin temel öğelerinden olması sebebiyle hayatın her alanında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem sebebiyle felsefeden antropolojiye, fizikten psikolojiye kadar çok çeşitli disiplinlerde derin araştırmalara konu edilmiştir. İnsanlar tarafından birçok alanda sembol olarak kullanılan renklere aynı zamanda sosyal, dinî, fikri vb. anlamlar da yüklenmiştir. Bu anlamlar günlük hayatta kullanıldığı gibi bilimsel araştırmaların da odak noktasındadır. Renklerin fiziki, sosyal ve psikolojik yönleri hakkında yapılan çok sayıda uluslararası çalışma mevcuttur.

Türk Kavram Sisteminde Renkler adlı çalışmada renklerin fiziki özelliklerinden ziyade VII.-XXI. yüzyıllar arası tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerinin yazılı kaynakları incelenerek renk kavramları için kullanılan kelimelerin etimolojik, bilişsel anlambilimi ve kültürel dilbilimi incelemesi yapılmıştır. Bu araştırma yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında 2016 yılında tamamlanan doktora tezinin özetlenmiş ve geliştirilmiş halidir. Araştırmanın adı ‘Türk Kavram

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Toptaş, Emine Sıdıka (2019). “Zhazira Otyzbay (2019). *Türk Kavram Sisteminde Renkler*. Ankara: SFN Yay.”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 90: 255-259.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD – Ankara/ Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-3561>

eminesidikatoptas@gmail.com

Sisteminde Renkler' olup, konusu, teoride renk (colour) kavramının ve pratikte tarihsel ve çağdaş Türk yazı dillerinin esasında, öz Türkçe renk adlarının temel ve yan anlamlarının anlambilimi içerisinde, bilişsel (idrak) anlambilimi ve kültürel dilbilimi bakımından incelenmesidir. Bu sebeple, kitapta özellikle Türk renk algısı ve kültürel semantiğe odaklı bir çalışma yapılmıştır.

Berlin ve Kay'ın 1969'daki *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution*¹ (Temel Renk Kavramları: Onların Evrenselliği ve Evrimi) adlı renk üzerine önemli çalışmasındaki görüşlerin birçok bilim insanı tarafından hem kabul gördüğünü hem de eleştiri yağmuruna tutulduğunu belirten Zhazira Otyzbay, elimizdeki eserin Türk kavram sistemindeki renk adlarının anlamlarının ve Türk toplumunun kültür ve inancındaki kullanım alanlarının Berlin ve Kay'ın temel renk kavramları ile ilgili oluşturduğu şablona uymadığını söyler. Otyzbay'ın eserinde renklerin fiziki olarak evrensel olduğu; ancak her insanın parmak izinin ayrı olması gibi renklerin algısı ve anlamının toplumun kültürü, inancı ve yaşadığı coğrafik koşullarına göre değiştiği savunulmaktadır.

Bu çalışmada esas olan renklerin fiziki özellikleri değil, işaret olarak kullanılan kelimelerin yani renk adlarının Türk kültürü ve tarihi kapsamında değerlendirilmesidir. Tablo 1'de gösterilen Türk dilinin tarihsel ve modern dönemlerine ait 100'den fazla eser, bu eserlerin metinleri üzerine yapılmış çalışmalar, sözlükler, destanlar, atasözleri ve Türk mitolojisi/kozmozolojisi ile ilgili eserler taranarak renk adları tespit edilmiş ve etimolojik olarak hem anlam hem de kullanım alanları bakımından incelenmiştir.

Çalışma, giriş ve 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde "Konu", "Konu Külliyatı", "Metot" başlıklarından sonra kısaltmalarla birlikte şekil ve işaretlere yer verilmiştir. Bu bölümlerde araştırmanın amacı, kapsamı, teorik temeli, incelenen eserler ve kullanılan metot ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. "Konu" kısmında yazar çalışmanın amacını şöyle açıklar:

Araştırmanın amacı, Türk dilindeki renk adlarında tarihsel ve modern Türklük alanındaki standart tür ve ağızlarda kullanılan renk adlarını tespit ederek tarihsel ve modern sahadaki kullanım alanlarını, anlam değişimleri ve sebeplerini de ortaya koymak, bilişsel (idrak) anlam bilimi, kültürel dil bilimi, toplum köken bilimini dikkate alarak son yöntemlerle incelemek olmuştur.

Bunun sonucunda günümüzün Türk dili söz varlığının zenginleştirilmesine ve özellikle Türkçe kökenli renk adlarının Türk kavram sistemindeki durumunu ve yaygınlık oranlarını tespit etmenin yanı sıra hangi benzer eğilimlerle bu renk adlarının ortaya konulduğunun anlaşılmasıdır. Türk dünyasında, kültüründe, sosyokültürel yapısı içinde görsel algının çevre ve kültür bağlantılarının ortaya konulması, Türk kültüründe göndergesel ilişkililik ve renklerin prototiplerinin kültür içindeki yerlerinin ortaya konuşması da araştırmamızın hedefleri arasındadır (s. 10).

Giriş bölümündeki “Metot” başlığı altında öz Türkçe renk adlarının hem eş zamanlı hem de art zamanlı olarak karşılaştırmalı incelendiğini belirten yazar, renk kavramlarının fizyolojik açıdan üç boyutlu özelliklerine göre tasnif edilerek verildiğini; bu renk kavramları ile ilgili adlandırmaların ise tarihsel ve modern Türk dilinde şekil ve anlam özellikleri ile dönemlere göre tasnif edilerek, ayrıca her bir renk kavramının etimolojik olarak değerlendirmesinin yapıldığını; kullanım alanlarının belirlendiğini ve anlam olayları ile ilgili olarak idrak anlambilimi yöntemlerinden faydalanılarak renklerin renk semantiği içerisinde Türk kültür ve coğrafyasında doğal çevrenin bir özelliğine gönderme yapan görsel ayırıcılar dikkate alınarak coğrafi ve kültürel dilbilim çözümlenmeleri yapıldığını ifade etmiştir.

“Renk Kavramı, Bakış ve Yaklaşımlar” adlı birinci bölümde renklerin fiziki yapısı ve anlamları ile ilgili dünyadaki başlıca çalışmalar, bakış ve yaklaşımlar tablo ve görsellerle desteklenerek ele alınmıştır. Bölümün alt başlıkları ise şöyledir: “Renk Kavramı ve Anlamı”, “Görsel Algı ve Renk Evrenselliği”, “Renklerde Ton, Parlaklık ve Doygunluk Kavramları”, “Renkler ve Kültürel Coğrafik Çevre Olgusu”, “Renk Adlarının Anlamı Üzerine Görüşler”, “Türk Dilinde Renk Adları Üzerine Çalışmalar”.

Çalışmanın esas kısmını oluşturan 2. bölümde Türk dilindeki renk kavramlarının adları ve anlamları tarihsel ve çağdaş Türk lehçeleri esasında yüzyıllarına göre kronolojik şekilde düzenlenmiştir. Daha sonra renklerin kullanım alanları, anlam açısından sınıflandırması ve bilişsel anlambilimi ve kültürel dilbilim incelemeleri verilmektedir. Bu bölümde VII.-VIII. yüzyıla ait Köktürkçe metinlerinden, IX.-X. yüzyıla ait Budhist-Maniheizt Türk yazılı kaynaklar, XI.-XVII. yüzyıla ait İslamî Türk çevresi tarihî yazılı kaynaklar ve XIX.-XXI. yüzyıl çağdaş Türk lehçeleri sözlükleri ve

halk edebiyatı eserlerinden zengin malzeme sunulmaktadır. Bu bölümde incelenen renkler ve Türk dillerinde kullanılan karşılıkları şunlardır:

1. Beyaz: ürün; aq
2. Siyah: qara
3. Mavi: kök; çakır
4. Yeşil: yaşıl
5. Kırmızı: kızıl; al
6. Sarı: sarıq
7. Gri: boz; sur; kır; çal; burul; qovu;
8. Kahverengi: qoñur; küreñ; qoçqıl; quba; qula; toruq; cireñ; yağız; tarğıl; tarlan; qaltar; or; oy; ker; tiq
9. Mor: yipkin
10. Karışık renk: ala; çıpar

Bu bölümde genel Türkçede renk kavramları Proto-Türkçe döneminden itibaren günümüze kadar elde edilen VII.-XXI. yüzyıllar arasında tarihî ve çağdaş Türk yazı dilleri ile yazılmış olan eserler taranarak, ilgili renk kavramının temel ve yan anlamları tespit edilerek etimolojisi ortaya konulmuştur. Alt bölümlerde ise bu kavramların geçtiği tarihî ve çağdaş yazılı eserlerdeki kullanım alanı cümle içinde verilmiş ve ilgili renk kavramının temel ve yan anlamları bilişsel anlambilimi bakımından incelenmiştir. Son bölümde ise ikinci bölümde incelenen renklerle ilgili elde edilen verilerin dünyadaki başlıca renk ile ilgili bakış ve yaklaşımlar bakımından değerlendirmesi yapılmıştır.

Bugüne kadar Türk renk adlarının kültür ve inanç bakımından ele alındığı tasviri nitelik gösteren az sayıdaki çalışma haricinde Türk kültüründe renk algısını idraki yaklaşımlarla ortaya koyan kapsamlı çalışmalar bulunmadığı ve yapılan çalışmaların da idrak dilbilimi bakımından tarihsel ve modern Türk dilini kapsayıcı nitelikte olmadığı için *Türk Kavram Sisteminde Renkler* adlı bu çalışma alanda boşluğu doldurmak için atılmış sağlam bir adım olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Otyzbay'ın da belirttiği gibi Türk dilindeki renk adlarının çeşitli fonksiyonlarını incelemek çağdaş Türk lehçelerinin söz varlığının karşılaştırmalı araştırmalarında büyük önem taşımakta ve renklerin, toplumun kültür yaşantısından izler taşıması ve kanıtlar sunması bakımından kültürel değerleri ve etimolojisinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Renklerle ilgili bu detaylı çalışmanın

Türk dili ve Çağdaş Türk Lehçeleri araştırmacılarının yanı sıra Türk diline ve kültürüne ilgili herkes için faydalı olacağını umuyorum.

Tablo 1. *Renk kavramları incelemesinde dikkate alınan Türk dili ve çevreleri²*

Gök Tanrı Türk Çevresi	Mani-heist Türk Çevresi	Bud-dhist Türk Çevresi	İslami Türk Çevresi	Modern Güney-Batı Türk Dili Alanı	Modern Güney-Doğu Türk Dili Alanı	Modern Kuzey-Batı Türk Dili Alanı	Modern Kuzey-Doğu Türk Dili Alanı	Çuvaş Türk çesi	Diğer Türk çesi
Kök Türkçe	Eski Uygurca	Eski Uygurca	Karahanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi	Başkurt Türkçesi	Altay Türkçesi	Çuvaş Türk-çesi	Eski Anadolu Türkçesi
				Azerbaycan Türkçesi	Yeni Uygur Türkçesi	Kazak Türkçesi	Hakas Türkçesi		Eski Kıpçak Türkçesi
				Türkmen Türkçesi	Sarı Uygur Türkçesi	Karaçay-Malkar Türkçesi	Saha (Yakut) Türkçesi		Harezm Türkçesi
				Gagauz Türkçesi	Salar Türk-çesi	Karakalpak Türkçesi	Şor Türkçesi		Memlük Türkçesi
				Halaç Türk-çesi		Kırgız Türkçesi	Tuva Türkçesi		
				Horasan Türkçesi		Kumuk Türkçesi	Teleüt Türk+çesi		
						Nogay Türkçesi			
						Tatar Türkçesi			
						Karayim Türkçesi			

Açıklamalar

- 1 Berlin, Brent ve Kay, Paul (1969). *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
- 2 Bu tablo, *Türk Kavram Sisteminde Renkler* kitabındaki bilgiler ışığında ve kitabın yazarı Dr. Zhazira Otyzbay'a danışılarak hazırlanmıştır.